

Arhe XXII, 44/2025

UDK 1 Perović M. A.

2-264 : 1

DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2025.44.29-47>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

ORHAN JAŠIĆ¹

Fakultet islamskih nauka, Univerzitet u Sarajevu, BiH

Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli, BiH

KERIM SUŠIĆ²

Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli, BiH

POIMANJE MITA U FILOZOFSKOM DISKURSU MILENKA A. PEROVIĆA: RELIGIOLOŠKA SAGLEDAVANJA

Sažetak: U prvom dijelu teksta prezentirano je razumijevanje pojma religiologija (nj. Religionswissenschaften) kao i njen suodnos s drugim znanstvenim poljima a napose s filozofijom religije. Ukratko smo izdvojili značaj i posebnost mita u religiološkom, ali i u filozofskom diskursu. Potom je u nastavku rada predstavljena geneza i razvoj spisateljskog interesiranja Milenka A. Perovića za pojam mita i mitologije. Tom prigodom detektirano je da je riječ o razdoblju koje je počelo devedesetih godina dvadesetog stoljeća te je trajalo sve do konca njegovog života. U navedenom periodu Perovićeve pisane djela uglavnom su nastajala za nastavne potrebe u obrazovnome procesu na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, ali su pored toga projicirane znanstvene studije i monografije koje su nadilazile udžbeničko štivo. U mnogim njegovim djelima iz tog razdoblja pojam mita pronalazi svoje mjesto kako sporadično tako i u intenzivnijoj filozofskoj refleksiji. Kada je riječ o mitu, primijetili smo da se u Perovićevom znanstvenom diskursu javlja, kod nas manje poznata, religiološka perspektiva. U tom kontekstu, Milenko A. Perović razviđa i interpretira Eliadeovo shvaćanje mita i vremena te mu pri tome učitava i jednu filozofsku dimenziju u znanstvenom polju kojeg oslovljavamo kao historijska religiologija. Stoga smo na koncu pokušali ukazati na povezanost između Perovićevog razumijevanja mita s historijskom religiologijom.

Ključne riječi: Milenko A. Perović, filozofija, religiologija, mit, Mircea Eliade

¹ E-mail adresa autora: orhan.jasic@fin.unsa.ba; orhanjasic@yahoo.com

² E-mail adresa autora: kerimsusic@gmail.com

UVOD

Iako u filozofskoj tradiciji nije uobičajeno da se na samome početku teksta iznose zaključci, ipak bismo izdvojili da je pokojni profesor Milenko A. Perović zasigurno bio jedan od najznačajnijih jugoslovenskih filozofa i profesora filozofije. U svome znanstvenome opusu dominantno je bio posvećen polju praktičke filozofije, a napose filozofije morala i filozofije politike, kao i njemačke klasične filozofije. Pored navedenog, a što njegova djela jednim dijelom razotkrivaju, u svome znanstvenome opusu posvetio je i određenu pozornost filozofijskoj, a možemo slobodno kazati i religiološkoj refleksiji pojma mita i mitologije, ali i mitske svijesti. Spomenuti pojmovi, pored polja filozofije mogu se isto tako razviđati iz rakursa historije, književnosti, lingvističke, teologije, a svakako i religiologije. U kontekstu našeg teksta fokus je usmjeren osim k filozofskom reflektiranju pojma mita u svijetlu Perovićeve filozofije, također i na religiološko razmatranje navedenog pojma. Pošto je religiologija kao znanstvena disciplina poprilično nepoznata pa čak i zanemarena na našem jeziku, prije negoli nastavimo razmatrati Perovićeve vidike o pojmu mita, u nastavku rada ćemo određenu pozornost posvetiti i pojmu religiologije kao i njenome suodnosu sa filozofijom.

1. RELIGIOLOGIJA

Religiologija ili religioznanost (njem. *Religionswissenschaften*) jest sustavni pristup izučavanju jedne ili više religija. Prigodom proučavanja, analiziranja, promatranja ili opisivanja određene religije i njenih sastavnica, religiološko polazište za razliku od teološkog jeste izvanjske istraživačke naravi. Religiolog svoje vlastito religiozno uvjerenje tijekom izučavanja određenog religijskog fenomena, općenito religije ili pak religija 'ostavlja po strani'.³ Vrijedno je, također, izdvojiti da se religiologija na naš jezik u jednome širem smislu prevodi sa *Znanost o izučavanju religija* ili kao *Studij religije*. Ipak, najrodnija riječ na našem jeziku za religiologiju jeste religioznanost, što je u suštini jezična kovanica preuzeta iz poljskoga jezika. Kada je posrijedi izučavanje religiologije u američkom govornom podneblju koristi se jezična konstrukcija *Religious Studies*. Za navedeno znanstveno polje, istina u jednom suženom smislu, na engleskom jeziku upotrebljavaju se izrazi *Comparative Religion* ili *Comparative Studies of Religion*, ali ovom

³ Usp. Hock, K., *Einführung in die Religionswissenschaft*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2008., str. 7.

prigodom bismo akcentirali da su, zapravo, uporedne religije tek jedan segment religiologije. No, američki pristup, koji je ujedno i snažno prisutan i u drugim dijelovima anglofonog podneblja primjetno je drukčiji u svome epistemološkome obrascu u odnosu na uvriježeni kontinentalni tj. europsko-kulturalni znanstveni pristup u religioznosti.

Kada se govori o historijskome početku religioznosti za njezinog utemeljitelja uzima se prvenstveno ime Friedricha Maxa Müllera (1823-1900). Riječ je o znanstveniku njemačkog porijekla koji je predavao i istraživao na Sveučilištu u Oksfordu. On je još u devetnaestom stoljeću na oksfordskom sveučilištu pokrenuo grandiozni projekat prevođenja stotinu svetih spisa različitih religijskih tradicija na engleski jezik. Posebno polje njegovog znanstvenog interesiranja bila je komparativna mitologija. Za Friedricha Maxa Müllera moguće je i kazati da je *primus inter pares* među ocima religiologije. Pored njega, iz tzv. formativnog razdoblja religiologije, u najznačajnija imena među 'očeve religiologije' ubrajaju se Joachim Wach (1898-1955) i Rudolf Otto (1869-1937).⁴ Vrijedno je ovom prigodom istaknuti i da je znanost, koja se često spominje uz religiologiju zapravo i teologija, koja polazi od načela vjerujem prilikom eksplikacije religije ili određenog njenog segmenta. Međutim, riječ je o posve zasebnim oblastima sa samostalnim disciplinama. I jedna i druga znanost mogu govoriti o posve identičnom fenomenu iz svoga vlastitog rakursa. Kako smo već istaknuli, teologija za razliku od religiologije u svom spoznajnom procesu polazi od načela vjerujem.⁵

Sama religiologija dijeli se na dvije osnovne grane: sustavna religiologija i historijska religiologija. Historijska religiologija dalje se razgranava na poddiscipline: a. historija religije, unutar koje se izučava historija pojedinačne religije kao što su na primjer hinduizam, budizam, džainizam, sikizam, taoizam, konfucijanizam, šintoizam, zoroasterizam etc. U ovome polju religiologije poseban fokus usmjeren je prema svetim kazivanjima, simbolima, mitovima, te općenito konceptima vjerovanja i njihovom razvoju kroz historiju, te b. historija religija koja se također naziva uporedna ili komparativna historija religija odnosno komparativne religije. Zadatak komparativne historije religija jesu usporedbe, kojima se jasno utvrđuje različitost, ali i sličnosti između dvije, ili više religijskih tradicija. Tom prilikom istraživanja vrlo često se fokusira na samo jedan segment koji se pojavljuje u nekim

⁴ Usp. Jašić, O., „O religiji i religioznosti”, *Logos—časopis za filozofiju i religiju* 2 (2/2014.), str. 84-85.

⁵ Usp. Silajdžić, A., *Filozofska teologija Abu al-Hasana al-Aš'arija*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1999., str. 66.

religijama. Tu se u jednome komparativnome kontekstu razviđaju posebno simboli, mitovi, svete pripovijesti, molitve, obredi etc.⁶

Druga grana religiologije jeste *sustavna religiologija*. Unutar svog dijapazona navedene grane religiologije samo ćemo spomenuti sljedeće discipline: a. filozofija religije, koja pripada i polju filozofije, ali i znanstvenom polju religiologije; b. sociologija religije, koja je ujedno i sociološka i religiološka disciplina; c. psihologija religije koja pripada i psihologiji i religiologiji; d. zatim, postoji i ekonomsko promatranje religije, kao i e. etnologija religije, te f. fenomenologija religije, koja je s pravom neizostavna, a riječ je o zasebnoj disciplini u čijem su fokusu opisi određenog religijskog fenomena izvana. Dakle, zadatak fenomenologije religije jeste opis određene religijske pojave.⁷

Iz prethodno rečenog detektira se da su religija ili religije istraživački predmet ove znanosti, te njenih disciplina i njihovih grana. Time se dolazi i do ključnog pojma istraživanja, a to je religija. U znanstvenoj literaturi postoje brojne definicije religije dok i sama riječ religija koja je ustaljena u našem jeziku dolazi iz latinskog jezika, a ovaj pojam je ustaljen i u drugim europskim jezicima poput njemačkog, engleskog etc. Etimologija riječi religija proizilazi od riječi *religo*, *religare* što znači, pored ostaloga, i povezati. Vrijedno je izdvojiti da smo u Europi, što je i razumljivo, pod snažnim utjecajem latinskog i grčkog jezika, a sukladno tome formirani su koncepti razmišljanja, te stručni i znanstveni instrumentarij odnosno pojmovlje.⁸

Inače, kako smo prethodno naznačili, u literaturi se mogu iščitati brojne definicije religije, te su iz svog rakursa religiju definirali teolozi ali i filozofi, psiholozi, sociolozi, filolozi, historičari etc. Sasvim prirodno, te slijedom unutarnje logike određenih znanosti, javljaju se diferentna polazišta prilikom definiranja i određenja pojma religije, zbog čega su mnogi autori sukladno svom bazičnom polazištu definirali religiju. No ipak, religija se veoma često poima kao čvrsto povezan sustav vjerovanja, moralnih normi i običaja koji se odnose na svete, tj. izdvojene i zabranjene stvari, a povezanih u zajednicu

⁶ Usp. Wach, J., *Religionswissenschaften: Prologomena zu ihrer wissenschaftstheoretischen Grundlegung*, J. C. Hinrichs, Leipzig, 1924., str. 73-111.

⁷ Usp. Jašić, O., „Fenomenologija religije kao grana religiologije”, *Znakovi vremena* 15 (55/2012), str. 215-226.

⁸ U drugim kulturama i civilizacijama primjetne su brojne različitosti. Tako se, na primjer, na sanskrit jeziku, tj. jeziku drevnih Indijaca, za religiju koristi pojam *darma*. No, doslovni prevod pojma *darma* značio bi zakon, običaj, poredak. Također, u istoj religiji koristi se pojam *pakti* što znači vjerovanje. U indijskome susjedstvu tj. Kini rabi se termin *Dao*, kojeg religiolozi i filolozi poimaju kao religija, premda se navedeni pojam s vremena na vrijeme prevodi i sa užim, a katkada i sa širim značenjima. Knoblauch, H., *Sociologija religije*, Demetra, Zagreb, 2004., str. 6.

religioznih ljudi.⁹ U navedenoj definiciji primjećujemo pojam svetoga. Sveto je sve ono što izaziva strahopoštovanje u čovjeku, to je ono pred čime ljudsko biće drhti i što istinski poštuje. Putem razumijevanja i doživljaja svetog, numinoznog, *homo religiosus* otkriva vrijednosti života, potom shvaća dužnost, grijeh, poslušnost, službu, potrebu za iskupljenjem, neophodnost pomirenja, oprosta i pokajanja.¹⁰ Osim prethodno navedenog, u ovome kontekstu putem pojma svetog *homo religiosus* poima i filozofsku kategoriju vremena, te samim time dolazimo i do pojma mita u religiološkom kontekstu.

Motreno iz religiološkog rakursa, mit se može definirati kao sveto kaziivanje o nečemu što se davno dogodilo i što predstavlja smjerodavnicu, odnosno paradigmu za ovozemaljsko djelanje u svim razdobljima.¹¹ Nadalje, neki će autori tvrditi da je mit zapravo sveto znanje o primordijalnom značenju svakog fenomena. Upravo tu dolazi do simbioze poimanja znanja i vremena, pošto se mit dakako prema toj vrsti vjerovanja odigrao u mitskom vremenu koje je sveto, te kao takvo i paradigmatično.¹² Osim toga, vrijedno je istaći da je mit teorijski, dok je ritual pak praktična manifestacija religioznog iskustva. U skladu s nekim religiološkim shvaćanjima,¹³ putem rituala ustvari se oživljava sveto vrijeme. Budući da fenomen rituala nije u fokusu našeg rada, stoga mu nećemo dalje ukazivati pozornost.

Posebno je važno izdvojiti da znameniti religiolog Mircea Eliade primjećuje kako se u svakodnevnome govoru riječ mit koristi da bi se označila izmišljotina ili iluzija, premda u religiološkome vokabularu označava „svetu tradiciju, prvobitno otkrovenje, uzor.”¹⁴ Eliade opisuje mit kao svetu priču odnosno događaj koji se odigrao u prvim vremenima, tj. u svetome vremenu na samome početku. Mit, sukladno navedenome misliocu priopćava djelovanje nadnaravnih ali i zbilju kozmosa, svijeta, ili pak nekih dijelova okoliša poput biljnih ili životinjskih vrsta etc.¹⁵ Ovdje svakako ne treba izostaviti

⁹ Usp. Durkheim, E., *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sustav u Australiji*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008., str. 101.

¹⁰ Usp. Otto, R., *Das Heilige, Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*, Beck, Bremen, 2004., str. 5-183.

¹¹ Svakako da je zanimljivo i religiološko poimanje mita profesora Đure Šušnjića: „Mit čuva uspomenu na izvorno, prvobitno, arhetipsko i čisto iskustvo sa stvarima i bićima. Onaj ko ne poznaje mit, udaljen je od božanskog u sebi i u svetu oko sebe: on je izgubljeno sećanje na svoj početak.” Šušnjić, Đ., *Religija 1*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.

¹² Usp. Ibid., str. 135-149.

¹³ Usp. Ibid.

¹⁴ Usp. Eliade, M., *Aspekti mita*, Factum izdavaštvo, Beograd 2017. str. 5.

¹⁵ Usp. Eliade, M., *Mit i zbilja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970, str. 9. Elijadeov religiološki metod u eksplikaciji religijske tematike, a samim time i mita, temelji se na tome, što se koristi historijski metod. Naime, religijska pojava odnosno mit ne može egzistirati van historijskog

činjenicu da mitovi u nekim društvima imaju centralnu poziciju tijekom formiranja vjerovanja, rituala, moralne običajnosti, ali i cjelokupnog društvenog života.¹⁶

Inače u novijoj historiji formirala se i znanost o mitovima koja se naziva mitologija. Tako se unutar mitologija u jednome grubome smislu razvila i religiološka klasifikacija mitova na: teogonijske, etiološke, te eshatološke mitove, a o čemu će biti više riječi u kasnijem dijelu rada.¹⁷

U nastavku ćemo u osnovnim crticama razmotriti razumijevanje mita u odnosu na filozofiju religije, budući da ona koegzistira kako kao grana religiologije, jednako tako, ako ne i više, kao samostalna filozofska disciplina.

Paradoksalna je historija odnosa mita i filozofije, te njegove upotrebe u filozofskom diskursu, od kritike mitskog mišljenja do njegova prihvatanja, preko odbacivanja i rehabilitacije, do potiskivanja mitotvoračkog u filozofiji, ali i ponovnog isticanja važnosti ispravnog razumijevanja mita, posebno nakon njegove zloupotrebe u 20. stoljeću. Međudjelovanje mita i filozofije već je prisutno u najranijem razdoblju filozofskog mišljenja kod predsokratika. Naime, utjecaj starogrčkih pjesnika, poput Homera i Hesioda, naročito njihovih kosmogonijskih i teogonijskih mitova od presudnog su značaja za oblikovanje grčke kulture. Neposredno će tako epska antička tradicija formirati i publiku kojoj se obraćala. Upravo će tu činjenicu prilikom pisanja svojih rasprava imati na umu prvi grčki filozofi. Naprasno odbacivanje ključnih obilježja vremena koje su svjedočili uključivalo je bojazan od neprihvatanja nečeg novog što je filozofija zasigurno predstavljala. Međutim, pogrešno je zaključiti da je filozofija nastala iz mita, već je prije svega treba razumijevati kao reakciju, odgovor i protivljenje mitskom mišljenju. Uvjetno kazano, filozofsko pripitomljavanje mita dugotrajan je proces koji će svoj vrhunac dostići u Platonovoj filozofiji. Pored sustavne kritike tradicionalne grčke mitologije, njegovi dijalozi ipak obiluju filozofskim idejama koje su iskazane u mitskoj formi.¹⁸ Platon nije samo reinterpreтирао stare mitove već je i sam bio

konteksta, te se općenito unutar historijskog pristupa u religiji koristi također i fenomenološki metod, koji za cilj ima odrediti *locus* religijskog fenomena. I u trećoj etapi, koja bi zapravo trebala biti i posljednja, primjenjuje se hermeneutički metod, kojim se deskribiraju religijski fenomeni u historiji, pri čemu je vrlo važno rabljenje komparativne metode, kojom se porede simboli i mitovi i slično. Usp. Poupard, P., *Religije*, Kulturno informativni centar naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007., str. 11-12.

¹⁶ Usp. Dogan, N. *U potrazi za Bogom*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003., str. 82.

¹⁷ Usp. Šušnjić, Đ., *Religija I*, str. 136-137.

¹⁸ Opširnije, o najvažnijim mitovima u Platonovim dijalozima, te njihovim glavnim filozofskim aspektima, vidjeti, Partenie, C. (ur.), *Plato's Myths*, Oxford University Press, Oxford, 2004.

vrhunski mitotvorac, stvarajući tako vlastite mitove u kojima će iznijeti svoja filozofska razmatranja.¹⁹ Za razliku od Platona, njegov će učenik Aristotel gotovo u potpunosti napustiti, uvjetno kazano, tradiciju upotrebe filozofskog mita u svojim djelima. Međutim, na jednom mjestu u *Metafizici*, ipak će Aristotel ustvrditi kako je ljubav prema mitu, koji posjeduje obilježje čudesnog, zapravo u određenom smislu i ljubav prema filozofiji.²⁰ Važno je istaći da se od renesanse pa naovamo vrlo često sa mitologijom prožima ezoterijska odnosno kasnije perenijalna filozofija, što neki autori pogrešno dovode u svezu sa filozofijom. S druge strane, prosvjetiteljstvo će odlučno odbacivati upotrebu mita u filozofiji, pripisujući mu obilježje praznovjerja koje nije u suglasju s razumom. Međutim, kasnije će Schelling u svojim djelima revitalizirati upotrebu mita u filozofskom diskursu. Kao što je poznato, za njega će mit postati simboličko otkrovenje apsoluta.²¹ Što se pak tiče suvremene filozofije, posebno je u okviru ovog rada važno istaći Cassirerove doprinose razumijevanju uloge mita u društvenom kontekstu.²² U svome najvažnijem djelu *Filozofija simboličkih oblika*²³, te posebno u posthumno objavljenoj raspravi *Mit o državi*,²⁴ Cassirer će zapravo u potpunosti promijeniti paradigmu suvremenog poimanja mita. Povezujući romantizam, antropologiju i modernu semiotiku, u svojim će razviđanjima o mitu pokazati kako je riječ o važnoj i ispravnoj simboličkoj formi pomoću koje je moguće konstruirati značenja.

¹⁹ Na primjer, jedna od najvažnijih filozofskih rasprava ikada napisanih, Platonova *Država*, završava eshatološkim mitom o Erovom putovanju u drugi svijet. Usp. Platon, *Država*, prev. Vilhar, A., Kultura, Beograd, 1969., knjiga X, 614 i dalje.

²⁰ Usp. Aristotel, *Metafizika*, prev. Ladan, T., Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1985., 982b16-18.

²¹ Pored Schellingovog najpoznatijeg djela, *Filozofija umjetnosti* (Schelling, F. W. J., *Filozofija umjetnosti*, prev. Cipra, M., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.), ovdje posebno treba istaći njegova kasna predavanja o filozofiji mitologije, naročito raspravu *Historijsko-kritički uvod u filozofiju mitologije* (Schelling, F. W. J., *Historical-critical Introduction to the Philosophy of Mythology*, prev. Richey, M. i M. Zisselsberger, State University of New York Press, Albany, 2007.).

²² Usp. Džinić, I., „Filozofija i politički mitovi: Izazovi koncepta Ernsta Cassirera”, *Obnovljeni život* 70 (4/2015), str. 489-491.

²³ Usp. Cassirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prev. Kostrešević, O., Književna zajednica, Novi Sad, 1985.

²⁴ Usp. Cassirer, E., *Mit o državi*, prev. Šafarik, O., Nolit, Beograd, 1972.

2. KRATKI OSVRT NA ŽIVOT I DJELO M. A. PEROVIĆA

U nastavku teksta u najosnovnijim crticama izdvojiti ćemo osnovne segmente iz života profesora Perovića budući da je intenzivnije prezentirana njegova biografija na drugim mjestima. Profesor Milenko A. Perović rođen je 1950. godine u Vrbasu (Vojvodini). Temeljni studij filozofije završio je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, dok je pak doktorirao na Sveučilištu u Zagrebu pod mentorstvom praksisovca i profesora etike Milana Kangrge. Prije negoli je postao univerzitetski nastavnik, Milenko A. Perović je radio u rodnome gradu kao uposlenik Radničkog univerziteta i kao gimnazijski nastavnik. Od 1977. godine zaposlen je u Pokrajinskom komitetu Saveza komunista Vojvodine (PK SKV) pri Centru za marksističko obrazovanje i idejno-političko osposobljavanje „Stevan Doronjski”. Centar se nalazio u Novom Sadu, a profesor Perović obavljao je dužnost tajnika, a poslije i urednika časopisa *Savremenost* kojeg je publicirala navedena institucija. Potom od 1987. godine počinje predavati na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, gdje je radio sve do odlaska u mirovinu. Na Univerzitetu u Novom Sadu prošao je izbor kroz sva naučno-nastavna zvanja tj. od docenta do redovnog profesora. Svakako je neophodno istaknuti da je prof. dr. Milenko A. Perović utemeljio studij filozofije na Filozofskome fakultetu u Novom Sadu još davne 1988. godine, a zajedno s nekolicinom kolega pokrenuo je 2004. godine časopis *Arhe*.²⁵

Prije negoli nastavimo razviđati tematiku vezanu za pojam mita u Perovićevom filozofsko-religiološkom diskursu, samo bismo još izdvojili nekoliko segmenata vezanih za znanstveno-nastavno djelanje pokojnog profesora Milenka A. Perovića. Naime profesor Perović je u svojoj veoma bogatoj znanstvenoj, a zasigurno i nastavničkoj, te učiteljsko-odgojnoj karijeri ostavio vrlo snažan trag na južnoslovenskom prostoru. Kada je riječ o čisto znanstvenoj produktivnosti o tome svjedoče njegove dvadeset i tri publicirane knjige kao i brojni znanstveni i stručni radovi i kolumne.²⁶ Kada je riječ

²⁵ Usp. Milenko A. Perović, *Filozofija politike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019., str. 421-422. (Bilješka o autoru); Također, usp. Gruhonjić, D., „Profesor Milenko Perović – filozof blistavog uma”, *Autonomija: Portal građanske Vojvodine* (2. 1. 2024.). Dostupno na: <https://autonomija.info/profesor-milenko-perovic-filozof-blistavog-uma/> (Pristupljeno: 2. 7. 2025.)

²⁶ Ovom prilikom ćemo nabrojati neka od njegovih djela: *Svijet malograđanina*, August Cesarec, Zagreb, 1989.; *Hegel i problem savjesti*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1992.; *Granica moraliteta*, Dnevnik, Novi Sad, 1992.; *Problem početka u filozofiji: Uvođenje u Hegelovu filozofiju*, Vrkić, Novi Sad, 1992.; *Etika*, INED CO Media, Novi Sad, 2001.; *Istorija filozofije*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2003.; *Uvod u filozofiju s policijskom*

o djelu profesora Perovića i tu je zasigurno primjetna evolucija. Prvobitni zamah u znanstvenome razvoju, osim njegove osebujne naravi, dao mu je njegov profesor i mentor Milan Kangrga. Upravo na tragu praksis filozofije profesor Perović razvija svoju filozofsku misao i znanstvenu djelatnost i to naročito osamdesetih godina pa sve do kraja života. No u njegovome filozofskome opusu, pošto je i sam bio polihistor, paralelno uz navedeni tok, od devedesetih godina počinje se postupno otvarati prostor i za neke druge teme poput mita, religije, a kasnije i bioetike etc. Posebnost njegovog filozofskog spisateljstva očituje se u tome što je za brojne module koje je predavao na Filozofskom fakultetu zgotovio i udžbenike,²⁷ među kojima se nalaze i djela unutar kojih se detektiraju sadržaji vezani za pojam mita u filozofskom diskursu. Osim toga bio je izuzetan te izrazito odgovoran univerzitetski predavač i mentor o čemu zasigurno svjedoče njegovi brojni studenti kojima je predavao tijekom nekoliko desetljeća. Pored prethodno iznesenog, bitno je izdvojiti, a što je nažalost rijetkost u akademskoj zajednici, da se potrudio odgojiti i obrazovati nove generacije danas u području bivše Jugoslavije ali i u svijetu prepoznatih profesora u polju antičke filozofije i bioetike, ili pak njemačke klasične filozofije i filozofije religije etc., koji su intenzivno nastavili dalje njegovati navedeno znanstveno područje.²⁸ Nakon kratkoga osvrta o životu i djelu profesora u nastavku teksta ćemo razmotriti pojam mita u filozofskom odnosno religiološkom diskursu u Perovićevom djelu.

etikom, Futura publikacije, Novi Sad, 2003.; *Uvod u etiku*, Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad, 2003.; *Praktička filozofija*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2004.; *Vrijeme cinizma*, Pobjeda, Podgorica, 2007.; *Filozofske rasprave*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2011.; *Pet studija o Hegelu*, Ed. Biblioteka Arhe, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2012.; *Karakter: Etička parerga*, Pobjeda, Podgorica, 2012.; *Filozofija morala*, Cenzura, Novi Sad, 2013.; *Filozofski brevijar*, Biblioteka Arhe, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014.; *Studije iz filozofije jezika*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017.; *Filozofija politike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2019.

²⁷ Iz prethodno navedenog popisa najznačajnijih Perovićevih djela, kao udžbenici se mogu izdvojiti sljedeći naslovi: *Istorija filozofije*, *Etika*, *Uvod u filozofiju*, *Uvod u etiku*, *Praktička filozofija*, *Vrijeme cinizma*, *Filozofija morala*, *Filozofija politike*.

²⁸ Ovom prigodom bismo samo istaknuli da je Perovićev prvi učenik prof. dr. dr. hc. Željko Kaluđerović dobio počasni doktorat Sveučilišta u Ateni. Dok je drugi nastavnik prof. dr. Stanko Vlaški nastavio njegovati polje njemačke klasične filozofije, ali i filozofije religije na matičnome odsjeku kojeg je utemeljio njihov mentor, koji ih je pratio od prvih studentskih dana, potom mentoriranja diplomskih, magistarskih i doktorskih radnji odnosno svih stupnjeva prilikom izbora u znanstveno-nastavna zvanja.

3. MIT U DJELU PROFESORA MILENKA A. PEROVIĆA

Profesor Milenko A. Perović je zasigurno ostavio na području nekadašnje Jugoslavije bogat i pregnantan znanstveni opus, što je više nego očito iz njegove spisateljske ostavštine u polju praktičke filozofije nastale i razvijane na tradicionalnoj kontinentalnoj matrici, te posebno u području filozofije njemačkog klasičnog idealizma i etike. No, skrenuli bismo pozornost da je Milenko A. Perović, koliko je nama poznato, tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća postupno počeo posvećivati pažnju konceptu mita u svome filozofskom radu. Naime, prelaskom u radni angažman na Univerzitet u Novom Sadu profesor Perović započinje sa svojom predavačkom karijerom sveučilišnog nastavnika.²⁹ Tom prilikom nastaju i njegova izuzetno vrijedna djela od kojih su neka direktno proizašla iz nastavnog procesa za potrebe sveučilišne nastave, a o čemu je više riječi bilo na prethodnim stranicama ovog rada.³⁰ U tom kontekstu, svakako je važno istaći da je u nekim od tih publikacija profesor Perović analizirao i pojam mita. Osim toga, uzimajući u obzir njegovu osobnu karakteristiku polihistora, moguće je uočiti da se prilikom razmatranja mita u svojim djelima nije isključivo zadržao na njegovom filozofskom razumijevanju, nego je ovaj filozofski ali religiološki problem nastojao sagledati u jednom širem kontekstu. Nema sumnje da je Perovićovo razumijevanje mita bilo dominantno filozofsko, s tim da se od početka dvadeset i prvog stoljeća, tj. u njegovom kasnijem odnosno posljednjem razdoblju života mogu primijetiti i snažniji religiološki pogledi na ovaj temat.³¹

Tijekom prosuđivanja Perovićevog razumijevanja mita moguće je identificirati sistematičan razvoj poimanja navedene topike. Shodno našem mapiranju Perovićevog znanstvenog interesa za mitologiju i mit, primijetili smo da se ova problematika može pronaći u pet knjiga i dva znanstvena teksta.³² Naime, u njegovim ranijim knjigama i tekstovima, nastalim tijekom

²⁹ Ovdje bismo ponovili i podatak koji je otprije poznat iz profesorove biografije, a to je da je tijekom sedamdesetih godina prošloga stoljeća bio gimnazijski profesor u Vrbasu. Ovo je i više nego značajan podatak, jer budućim istraživačima života i djela profesora Perovića mnogo kazuje, pošto vjerujemo da je zapravo nastavničko iskustvo rada u gimnaziji bila izvrsna „učiteljska” podloga, tj. priprema za daljnju Perovićevu predavačku nadogradnju odnosno univerzitetsku karijeru.

³⁰ Usp. sa fusnotom 26.

³¹ Više religiološki pristup detektira se prvo u tekstu „Mitologija versus filozofija povijesti”, *Arhe*, 2010, VII (14), str. 1-27, a zatim i u modificiranoj varijaciji znanstvenog rada koji je uvršten u knjigu *Filozofski brevijar*, str. 85-133 u poglavlju *Mitologija versus filozofija povijesti*.

³² Kada je riječ o knjigama u kojima se razviđa pojam mita to su: *Istorija filozofije*, *Etika*, *Filozofija morala*, *Praktička filozofija*, te na koncu *Filozofski brevijar*. Od radova izdvajaju se

devedesetih godina prošloga stoljeća, kao što su *Istorija filozofije*, profesor Perović naočigled se samo sporadično osvrće na pojam mita u čisto pedagoškom smislu te riječi. Ipak tom prilikom uključiva vrlo značajne pojmove za razumijevanje navedene tematike, a to su mit, mitologije, te mitska svijest. Posebno će u svojim kasnijim djelima i filozofskim osvrtima ovaj potonji pojam intenzivnije potencirati. No, ni u kojem slučaju ne treba zanemariti kronološki segment razvoja navedenog istraživačkog interesa, budući da je, kako smo to upravo naznačili, *de facto* devedesetih godina u svome udžbeniku *Istorija filozofije* otvorio diskurs o mitologiji i mitu. Ubrzo nakon toga, u tekstu *Mitologem sudbine i rađanje moralnosti*, nastavlja produbljivati tematski odnos između filozofije i mitologije.

Tijekom prvobitne interpretacije pojma mitologija, Milenko Perović ga predstavlja na jedan pomalo uvriježen način u svakodnevnoj jezičnoj kulturi, vezujući ga tako za fantaziju, imaginaciju, ali i politeistički pogled na svijet neodvojiv od magijske svijesti, teogonija i sudbine.³³ Štaviše, u Perovićevom spisateljstvu tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća, mitologija je za njega nadalje bila i „rudimentni istorijski oblik religije”.³⁴ Na tom tragu određuje i objašnjava pojam mita, koji za njega u navedenom periodu nije ništa drugo negoli „bajka, kaža, priča, saga, riječ, legenda.”³⁵ Kako bi prezentirao suštinu mita, u sličnom kontekstu koristi i pojmove poput mitološke fantazije.

Budući da su pojedini filozofi pisali „mitskim jezikom” kako bi izrazili svoje filozofske ideje, s druge strane profesor Perović sasvim korektno u znanstvenome smislu, pa i pomalo kontradiktorno, izdvaja i ističe vrijednost mita za helensku filozofiju. Upravo u tom smislu navodi i Platonov značaj.³⁶

„Mitologem sudbine i rađanje moralnosti”, u Bekić, T. (ur.), *Mit: zbornik radova*, Filozofski fakultet, Novi Sad, str. 93-100., kao i „Mitologija versus filozofija povijesti”. Oba navedena teksta kasnije su u izmijenjenim formama prenesena i u knjige, prvi u *Etiku* te kasnije u *Filozofiju morala*, a drugi, što smo u prethodnoj fusnoti naznačili, u *Filozofski brevijar*.

³³ Pojam mitologije profesor Milenko A. Perović definira na slijedeći način: „Mitologija je fantastički i slikovni sistem *priča* (mytos je priča, bajka, skaska, saga, legenda, pripovijest) o postanku svijeta, bogova i čovjeka. Ono ispričano u priči uzima se kao odvojeno od pripovjedača, kao predstavljeno koje se uzima kao da ima samostalno postojanje svijeta, uređenog sudbinskim i božanskim silama. Svijet se shvata kao sudbinski poredak u kome djeluju natprirodne božanske sile i bića, ali i traže objašnjenja nastajanja svih strana prirodnog svijeta, kao i narodnog života (vatra i žrtva, postanak države, zemljoradnja, zakon, brak, vladarske loze itd.).” Perović, M. A., *Istorija filozofije*, str. 41.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid., str. 313.

³⁶ „Pojedini stari filozofi govorili su mitski. Koristili su stare mitove ili ih i sami stvarali, osobito Platon. Ponegdje je on više cijenjen zbog lijepih mitova, kojima obiluje njegovo djelo

Dakle, Perović u svome prvobitnome bavljenju pojmom mita ipak primjećuje i naglašava njegov suodnos s filozofijom, ne odstupajući od klasične hipoteze prema kojoj se filozofija pojavljuje upravo „suprotstavljanjem logosa mitosu”,³⁷ te se tako u svojim radovima počinje nešto otvorenije odnositi prema ovom konceptu. U kasnijim spisima, nastalim kroz modifikaciju teksta *Mitologem sudbine i rađanje moralnosti*, novosadski profesor intenzivnije počinje naglašavati i eksplicirati pojmove poput mitologema³⁸, ali i mitološke svijesti.³⁹ Drugim riječima, dolazi do određene evolucije, pa mogli bismo kazati i umjerenijeg pristupa prema pojmu mita i mitologije.

Iz nešto drukčije perspektive, a što je svakako vrijedno pažnje, jest da određene mitologeme poput sudbine, profesor Perović počinje promišljati iz područja filologije i historiografije, što je znanstveni pristup očigledan i u historijskoj religiologiji koja je nastala i razvijana na temelju Wachovog metodološko-religiološkog obrasca. Osim toga, tijekom razmatranja mitova, a na identičnome metodološkome tragu, moguće je prosuđivati i religiološke pojmove poput proročanstva, gatanja etc. Nadalje, novosadski filozof se ne zadržava samo na filološko-filozofskoj analizi religioloških pojmova, nego, primjerice, usporedbom grčkih, rimskih, egipatskih i mezopotamskih mitova dodatno pojašnjava pojam sudbine.⁴⁰ Što se pak tiče istočnjačkih mitologija, Perović se katkada čisto u informativnome odnosno plošnome smislu referira na njihovu pojavu, te na tragu Hegela naglašava inferiornost duha ovih mitologija,⁴¹ što s druge strane nije religiološko već zapravo filozofsko čitanje historije religija.

Nakon prvotnog perioda, kojeg bismo slobodnije mogli osloviti kao rani period bavljenja idejom mita, Kangrgin učenik početkom dvadeset i prvog stoljeća otvara nove pristupe razumijevanju pojma mita na našem jeziku. Takovrstan pristup najprije je otvorio s knjigom *Praktička filozofija*, te nastavio, šest godina poslije, objavljivanjem teksta *Mitologija versus filozofija povijesti*. Inače navedeni članak je preuzet i u knjizi *Filozofski brežijar* čime

nego zbog spekulativnog izlaganja filozofskih ideja.” Ibid., str. 41.

³⁷ Ibid.

³⁸ „Mitologem označava jedan mitološki element, motiv, lik, scenu ili siže. Mitologem ima odliku da je globalan, univerzalan, široko rasprostranjen u kulturama naroda svijeta. Naprimjer: mitologem prvog čovjeka, svjetskog drveta, potopa etc. Mitologem se označava i kao »mitološki arhetip«.” Perović, M. A., *Filozofija morala*, str. 214.

³⁹ „Mitološka svijest se pribira iz vlastite beskrajne proizvodnje konkretnih bajki kao parcijalnih interpretativnih slika svega što je u njenom vidokrugu”, Ibid.

⁴⁰ Usp. Perović, M. A., *Etika*, str. 262-270

⁴¹ Usp. Milenko A. Perović, *Istorija filozofije*, str. 264.

je na određeni način i zatvoren Perovićev ciklus intenzivnijeg pisanja o pojmu mita.

Dakle, početkom dvadeset i prvog stoljeća je objavljena knjiga *Praktička filozofija*, a u njenom odjeljku *Filozofija povijesti* te u podnaslovu *Mitološka predstava vremena*, Milenko A. Perović eksplicitnije se pored filozofskog, otvara i prema religiološkom razviđanju mita, posebno naglašavajući suodnos vremena i mita. Osim rečenog, biva oprezan prema perenijalnom toku koji se također može detektirati u djelu Mirčea Eliade, a koji se u literaturi vrlo često identificira kako sa filozofijom tako i s religiologijom.

Međutim, na tragu Eliade, što je veoma indikativno, u svoje djelo uvodi pojam mitskog odnosno svetog vremena koje je proizašlo iz mitske ili simboličke svijesti kao takve. Nasuprot mitskog ili sakralnog vremena pozicionirano je empirijsko vrijeme. Odmah moramo istaći da u navedenom djelu, Perović zapravo piše uvertiru za daljnja poglavlja koja su u potpunosti filozofski orijentirana i pisana, poput *Kozmološka filozofija i problem vremena*, zatim *Platon i platoničko mišljenje vremena*, te sve do zadnjeg potpoglavlja *Hajdeger: problem vremena i povijesti*. Dakako, u odjeljku *Mitološka predstava vremena* snažno je izražena i religiološka dimenzija razumijevanja mita primarno na osnovu Eliadeovog religiološkog shvatanja, ali kod koga se mogu detektirati i segmenti perenijalne filozofije. U tom kontekstu posebno treba izdvojiti da se koristio Eliadeovim djelom *Mit i zbilja*⁴² u srpskohrvatskom prijevodu, kao i originalnim uratkom *Le mythe de l'éternel retour*.⁴³ Filozofsku kategoriju vremena⁴⁴ ne interpretira isključivo iz perspektive filozofije povijesti, nego se otvara i za religiološka obzorja, tj. historiju religija, te na koncu i za perenijalnu filozofiju. Stoga i pojam mitskog od-

⁴² Prijevod ovog djela su sačinili Mirna Cvitan i Ljerka Mifka, te je naslov određen *ad sensum*. Profesor Perović se koristio upravo ovim prijevodom, tj. izdanjem: Eliade, M., *Mit i zbilja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970. Zanimljivo je primjetiti da je navedeno djelo ponovno prevedeno i publicirano prvo u Zagrebu u prijevodu Nataše Pejović (Eliade, M., *Aspekti mita*, Demetra, Zagreb, 2004.), a kasnije i u Srbiji u prijevodu Dušana Janića (Eliade, M., *Aspekti mita*, Factum izdavaštvo, Beograd, 2017.).

⁴³ Istaknuli bismo da je ovo djelo u međuvremenu prevedeno na hrvatsku jezičnu varijaciju, koju je u potonjim djelima profesor Perović i dalje koristio. Usp. Eliade, M., *Mit o vječnom povratku*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.

⁴⁴ Zanimljiva je i Perovićeva filologijska eksplikacija pojma vremena, koju je moguće iščitati u nekoliko njegovih djela, ali mi ju navodimo shodno knjizi *Praktička filozofija*: „Etimologija sveslavenske riječi **vrijeme** upućuje na staroslavensko i praslavensko „**vretmen**” (ono što se vraća, okreće, vrti) i indoevropsko „**uert**” s istim značenjima. Dnevno i godišnje kretanje sunca sjedinjava ideju cikličnosti vremena i prostora, kako u njihovoj primjeni na kozmičke vremensko-prostorne, tako i na socijalne procese (bračni odnos, struktura naseobina etc.).” Perović, M. A., *Praktička filozofija*, str. 242.

nosno svetog vremena ne objašnjava kao profano nego kao pravrijeme, što je *de facto* religiološka konstrukcija. U svetome ili mitskom vremenu⁴⁵ se razvijaju i mitovi, koje klasificira, istina na tragu Eliade, kao kozmogonijske, antropogonijske, etiološke i eshatološke mitove.⁴⁶ Prilikom sagledavanja mita primjećuje da je mitsko vrijeme zasnovano na ideji cikličnosti, kao i da je neodvojivo od rituala, u čijem se vremenu zapravo samo ponavlja mitsko vrijeme početka.⁴⁷ Zanimljivo je da profesor Perović primjećuje dvije vrste razumijevanja pojma vremena kod historičara religije Eliadea, a to su mitsko, koje je zapravo ciklično, te linearno, tj. filozofsko poimanje vremena. Upravo u tome nadalje primjećuje religiološko svojstvo tzv. *renovatio* koje je zapravo „obnavljanje kozmogonije, kojim se omogućuje započinjanje novog ciklusa (nove godine). *Regeneracija vremena* je ciklično i ritualno vraćanje u projiciranu prošlost kao uslov „budućnosnog” zasnivanja novog ciklusa života. Svaki mogući životni novum smješta se u tu projekciju.⁴⁸ Spominjući filozofsko razumijevanje kategorije vremena, najkraće kazano, Eliade prema Perovićevom filozofskom sudu ne razumije modernu filozofiju povijesti. Te je ova filozofska disciplina zapravo *terra incognita* za Eliadea bez obzira što ju je rumunjski religiolog pokušao involvirati u svojoj religiološki diskurs.⁴⁹

⁴⁵ „Mitsko vrijeme početka je „snažno vrijeme”, jer ga je preobrazila aktivna i stvaralačka prisutnost nadnaravnih bića. Izričući mitove, ponovno se vraća daleko vrijeme, na neki način postaje se »suvremenikom« prizvanih događaja, dijeleći prisutnost bogova i heroja. Jednom riječju, mogli bismo kazati da se »proživljavajući« mitove izlazi iz svakodnevnog kronološkog vremena i stupa u kvalitativno sasvim različito »posvećeno« vrijeme, istodobno prvotno i beskonačno povrativo. Stoga se može govoriti o »snažnom« vremenu mita: to je »sveto« čudesno Vrijeme kada se nešto *novosnažno* i *značajno* u potpunosti ispoljilo.” Eliade, M., *Mit i zbilja*, str. 20-21.

⁴⁶ Profesor Perović u svom potonjem tekstu na vrlo koncizan način objašnjava navedene vrste mitova: „U kozmogonijskim, antropogonijskim i etiološkim mitovima mitsko vrijeme ima status jednog od centralnih mitologema: kozmogonijski mitovi iskazuju prostorno-vremenske parametre zbiljnosti, njeno aktualno sinhronijsko stanje, veze i funkcije njenih dijelova, te dijahroniju vasiona kao uzročno-posljedični odnos; antropogonijski mitovi objašnjavaju postanak čovjeka (ljudskog roda ili određenih naroda ili prvoga čovjeka ili prvog para ljudi), odnosno postanak posebnog čovjeka u mitskom vremenu ili postajanje čovjeka i njegove duše ili nastanak tjelesnih organa etc.; etiološki mitovi objašnjavaju porijeklo pojava prirode ili socijalnog života. U cjelini, mitovi obrađuju pitanja porijekla zemlje i neba, mora i planina, značajnih momenata ljudske stvarnosti (porijeklo smrti, dobivanje vatre, uvođenje pravila bračnog života, obredi inicijacije, otkriće zanata i ratarstva, porijeklo carske vlasti, socijalno-religijski rituali etc.).” Perović, M. A., „Mitologija versus filozofija povijesti”, str. 12.

⁴⁷ Usp. Perović, M. A., *Praktička filozofija*, str. 242.

⁴⁸ Ibid., str. 242-243.

⁴⁹ Usp. Perović, M. A., „Mitologija versus filozofija povijesti, str. 2; također, *Filozofski brevijar*, str. 86.

Međutim, za razliku od većine drugih perenijalista, ali ne i religiologa, Eliade je ipak bio filozofski obrazovan te je vjerovatno tako pokušavao pomiriti religiološko odnosno perenijalno razumijevanje povijesti s filozofskim shvaćanjem. No, s druge strane, prof. Perović će pod snažnim utjecajem tradicionalnog kontinentalnog pristupa u filozofiji, tj. klasičnog njemačkog idealizma, valorizirati i kritizirati Eliadeov pristup involviranju filozofije povijesti u koncept razumijevanja svijeta i vremena odnosno mita, što je znatno više perenijalističko negoli religiološko poimanje ovoga problema. Samim time Perović će ograditi filozofiju povijesti od perenijalističko-ezoterijske tradicije u koju je „uključena” od strane Mirčea Eliadea.

Iako je perenijalistička filozofija specifična po tome što je omogućila i djelomični razvoj komparativne historije religija u 19. stoljeću, u ovome kontekstu treba istaći dvije veoma bitne činjenice. Kao prvo, perenijalistička filozofija ne uzima u obzir posljedice sintetiziranja divergentnih i proturječnih učenja, niti ih uvažava, već ih prije prikazuje kao refleksije apsolutne istine. I još važnije, u nastojanju da se perenijalna misao predstavi kao ozbiljno filozofsko učenje, zapravo sama filozofija time, u određenom smislu, trpi, tj. gotovo uvijek je u podređenom položaju i služi kao sredstvo da se određene ideje svojstvene perenijalnoj filozofiji sadržajno prikažu kao relevantne i teorijski zasnovane. Upravo na to u svojim razmatranjima ukazuje i prof. Perović kada govori o Eliadeu, ali to direktno ne ističe.

Dakle, perenijalistička filozofija, na čijem je tragu i Eliade, primjenom različitih filozofskih učenja u svojoj suštini ostaje dominantno u okviru modernih ezoterijskih misaonih tokova.⁵⁰

ZAKLJUČAK

Pojam mita u svome znanstvenome diskursu vrlo je često u fokusu religiologije, ali i filozofije, te također i nekih drugih znanosti poput historije, etnologije, književnosti, te katkada i teologije. Tematikom mita, što smo naznačili na prethodnim stranicama, bavio se i Milenko A. Perović. Ipak, u njegovom filozofskom opusu prisutan je evolutivni proces u odnosu na poimanje mita. Povijesno motreno, primjećuje se da profesor Perović u svojoj prvoj fazi filozofskog djelanja, a to je bilo tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća, nije obraćao pozornost na pojam mita, što je u jednu ruku razumljivo budući da je radio u instituciji u kojoj to i nije bilo u

⁵⁰ Usp. Beglerović, S., *Geneza i razvoj moderne evropske ezoterijske tradicije*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2022.

fokusu njegovog znanstvenog angažmana. Međutim, sa znanstveno-evolutivnim razvojem mijenjao se i pogled na mit kod prof. Perovića.

Milenko A. Perović u prvom zamahu znanstvenog elaboriranja mita tijekom devedesetih godina dvadesetog stoljeća rasuđuje ga na jednoj ustaljenoj bazi kao sagu, priču ili kazu. S postupnim otvaranjem prema ovoj tematici Milenko A. Perović u filozofskome kontekstu se između ostalog naslanja na platoničku tradiciju razumijevanja koncepta mita. Razlog tome, prema našem mišljenju, pronalazi se u činjenici što je tijekom svoje predavačke karijere držao brojne sveučilišne module neodvojive od sadržaja antičke filozofije a koja je sama po sebi nastala kao produkt odgovora na mitsko mišljenje. S tim da Perović ne zastupa ustaljenu interpretativnu nit ovoga intelektualnog naslijeđa, koje po svojoj prirodi može katkada biti pomalo i isključivo prema mitu, nego na tragu platoničke otvorenosti prema mitu zapravo tolerira mit kao sredstvo izražavanja u kontekstu historije filozofije i njezinog povijesnog kontinuiteta. Ovako shvaćeni, mitovi nisu literarni dodatak lišen racionalnosti, već su, kao u Platonovom slučaju, u potpunosti integrirani u filozofsku argumentaciju.

Nadalje, postupno mijenja polazišta, te konceptu mita prilazi na kompleksniji način. Zapravo reflektira pojam mita, te u filozofski diskurs uvodi relevantne religiološke svjetonazore o mitu, poput Eliadeovog. S jedne strane, biva otvoren prema eliadeovskom religiološkom pristupu u kojemu se mogu detektirati segmenti i metodološki pristupi onoga što se u religiologiji naziva uporedna historija religija, čiji je relevantni predstavnik bio Joachim Wach. No, s druge strane, Perović pokazuje i ozbiljan otklon od Eliadove koncepcije poimanja povijesti pa i mita, jer je rumunjski religiolog po svoj prilici uključivao u svoje religiološke pristupe i perenijalnu filozofiju. Kao što smo već prethodno istakli, perenijalna filozofija, na čijem je tragu i jednim dijelom Eliade razvijao svoj nauk o mitu i povijesti u svojoj suštini ostaje dominantno u okviru modernih ezoterijskih misaonih tokova. Takvu ideologijsku matricu Eliade je pokušao sintetizirati s Hegelovom filozofijom povijesti. Ipak, prof. Perović će pod snažnim utjecajem tradicionalnog kontinentalnog pristupa u filozofiji, tj. klasičnog njemačkog idealizma, kritizirati Eliadeov pristup involviranju filozofije povijesti u njegov koncept razumijevanja svijeta i vremena, odnosno prepoznat će perenijalistički tok, premda ga na taj način Perović neće imenovati, ali će ga na koncu ozbiljno propitati i kritički valorizirati. Analogno tome, može se zaključiti da je profesor Perović prvi na našim područjima iz filozofskog aspekta kritički pristupio perenijalnoj filozofiji.

LITERATURA

- Aristotel, *Metafizika*, prev. Ladan, T., Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1985.
- Cassirer, E., *Mit o državi*, prev. Šafarik, O., Nolit, Beograd, 1972.
- Cassirer, E., *Filozofija simboličkih oblika*, prev. Kostrešević, O., Književna zajednica, Novi Sad, 1985.
- Dogan, N., *U potrazi za Bogom*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2003.
- Durkheim, E., *Elementarni oblici religijskog života: Totemistički sustav u Australiji*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008.
- Džinić, I., „Filozofija i politički mitovi: Izazovi koncepta Ernsta Cassirera”, *Obnovljeni život* 70 (4/2015), str. 487-498.
- Eliade, M., *Mit i zbilja*, prev. Cvitan, M. i Mifka, Lj., Matica hrvatska, Zagreb, 1970.
- Eliade, M., *Aspekti mita*, prev. Pejović, N., Demetra, Zagreb, 2004.
- Eliade, M., *Mit o vječnom povratku*, prev. Novković, J., Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.
- Eliade, M., *Aspekti mita*, prev. Janjić, D., Factum izdavaštvo, Beograd, 2017.
- Freud, S., *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed, Zagreb, 1986.
- Gruhonjić, D., „Profesor Milenko Perović – filozof blistavog uma”, *Autonomija: Portal građanske Vojvodine* (2. 1. 2024.). Dostupno na: <https://autonomija.info/profesor-milenko-perovic-filozof-blistavog-uma/> (Pristupljeno: 2. 7. 2025.).
- Hock, K., *Einführung in die Religionswissenschaft*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2008.
- Jašić, O., „Fenomenologija religije kao grana religiologije”, *Znakovi vremena* 15 (55/2012), str. 215-226.
- Jašić, O., „O religiji i religioznosti”, *Logos-časopis za filozofiju i religiju* 2 (2/2014.), str. 83-112.
- Knoblauch, H., *Sociologija religije*, Demetra, Zagreb, 2004.
- Otto, R., *Das Heilige, Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Ratzionalen*, Beck, Bremen, 2004.
- Partenie, C. (ur.), *Plato's Myths*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Perović, M., *Svijet malograđanina*, August Cesarec, Zagreb, 1989.
- Perović, M., *Hegel i problem savjesti*, Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1992.
- Perović, M., *Granica moraliteta*, Dnevnik, Novi Sad, 1992.
- Perović, M., *Problem početka u filozofiji: Uvođenje u Hegelovu filozofiju*, Vrkić, Novi Sad, 1992.
- Perović, M. A., „Mitologem sudbine i rađanje moralnosti”, u Bekić, T. (ur.), *Mit: zbornik radova*, Filozofski fakultet, Novi Sad, str. 93-100.
- Perović, M., *Etika*, INED CO Media, Novi Sad, 2001.
- Perović, M., *Istorija filozofije*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2003.
- Perović, M., *Uvod u filozofiju s policijskom etikom*, Futura publikacije, Novi Sad, 2003.
- Perović, M., *Uvod u etiku*, Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad, 2003.
- Perović, M., *Praktička filozofija*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2004.
- Perović, M., *Vrijeme cinizma*, Pobjeda, Podgorica, 2007.

- Perović, M. A., „Mitologija versus filozofija povijesti”, *Arhe*, 2010, VII (14), str. 1-27.
- Perović, M., *Filozofske rasprave*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2011.
- Perović, M., *Pet studija o Hegelu*, Ed. Biblioteka Arhe, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2012.
- Perović, M., *Karakteristi: Etička parerga*, Pobjeda, Podgorica, 2012.
- Perović, M., *Filozofija morala*, Cenzura, Novi Sad, 2013.
- Perović, M., *Filozofski brevijar*, Biblioteka Arhe, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2014.
- Perović, M., *Studije iz filozofije jezika*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017.
- Perović, M., *Filozofija politike*, Zavod za udžbenike, Podgorica, 2019.
- Platon, *Država*, prev., Vilhar, A., Kultura, Beograd, 1969.
- Schelling, F. W. J., *Historical-critical Introduction to the Philosophy of Mythology*, prev. Richey, M. i M. Zisselsberger, State University of New York Press, Albany, 2007.
- Schelling, F. W. J., *Filozofija umjetnosti*, prev. Cipra, M., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.
- Silajdžić, A., *Filozofijska teologija Abu al-Hasana al-Aš'arija*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1999.
- Šušnjić, Đ., *Religija I*, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Terrin, A. N., *Uvod u komparativni studij religija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.
- Wach, J. *Religionswissenschaften: Prologomena zu ihrer wissenschaftstheoretischen Grundlegung*, J. C. Hinrichs, Leipzig, 1924.

ORHAN JAŠIĆ

Faculty of Islamic Sciences, University of Sarajevo, BIH
Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Tuzla, BIH

KERIM SUŠIĆ

Faculty of Humanities and Social Sciences , University of Tuzla, BIH

THE NOTION OF MYTH IN THE PHILOSOPHICAL DISCOURSE OF MILENKO M. PEROVIĆ: RELIGIOLOGICAL OBSERVATIONS

Abstract: In the first part of the text, an understanding of the term religiology (Ger. *Religionswissenschaften*) is presented, as well as its correlation with other scientific fields, especially with the philosophy of religion. We have briefly highlighted the significance and uniqueness of myth in the religious, but also in the philosophical discourse. Then, in the continuation of the paper, the genesis and development of Milenko A. Perović's writing interest in the concept of myth and mythology. On that occasion, it was detected that this was a period that began in the 1990s and lasted until the end of his life. During the aforementioned period, Perović's works were mainly created for teaching needs in the educational process at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, but in addition, scholarly studies and monographs were presented that went beyond standard textbook content. In many of his works from this period, the concept of myth finds its place both sporadically and as part of in-depth philosophical reflection. When it comes to myth, we noticed that in Perović's scientific discourse there is a religiological perspective, less known in our region. In this context, Milenko A. Perović engages with and interprets Eliade's understanding of myth and time, attributing to it a philosophical dimension within the academic field that we call historical religiology. Therefore, in the end, we tried to point out the connection between Perović's understanding of myth and historical religiology.

Keywords: Milenko A. Perović, philosophy, religiology, myth, Mircea Eliade

Primljeno: 23.7.2025.

Prihvaćeno: 20.9.2025.